

XALQARO AUDIT STANDARTLARI ASOSIDA AUDITORLIK FAOLIYATINI TASHKIL QILISH

Aminov A'zamjon

Bank moliya akademiya Magistranti "O'zmilliybank"

AJ Bosh Ofis Mijozlar menedjери

Kirish. Auditorlik faoliyati zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Moliya hisobotlarining aniqligi va ishonchliligi, shuningdek, investitsiyalar va kreditlar bo'yicha qarorlar qabul qilishda auditorlarning professionalligi ahamiyatli. Auditorlar, kompaniyalar va boshqa tashkilotlar uchun moliyaviy ko'rsatkichlarning shaffofligini ta'minlashda yordam berish orqali, iqtisodiy barqarorlik va ishonchni oshirishga xizmat qiladilar. Shuningdek, auditorlik faoliyati boshqaruv jarayonlarining samaradorligini oshirish va ichki nazoratni kuchaytirish uchun zarurdir. Xalqaro audit standartlari (ISA) auditorlik faoliyatini samarali va bir xil tarzda amalga oshirishda muhim o'rin tutadi. Ularning maqsadi — auditorlik faoliyatini global darajada standartlashtirish, ishonchli va sifatli audit xizmatlarini taqdim etishdir. Xalqaro standartlar auditorlarga malakali, ob'ektiv va mustaqil tarzda ish yuritishga imkon beradi. Bu esa auditorlik natijalarining foydalanuvchilari, jumladan, investorlar, kreditorlar va davlat muassasalari uchun auditorlik xulosalarining ishonchli va shaffof bo'lishini ta'minlaydi. Shu sababli, xalqaro audit standartlari asosida auditorlik faoliyatini tashkil etish nafaqat auditorlar, balki iqtisodiy sub'ektlar va jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega. Ular moliyaviy hisobotlar sifatini oshirishga, ishontirishga va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Xalqaro audit standartlari. Xalqaro audit standartlarining tarixi 1977-yilda boshlanadi, shu yili Xalqaro auditorlar federatsiyasi (IFAC) tashkil etilgan. IFAC auditorlik professionasining xalqaro standartlarini ishlab chiqish va tarqatish maqsadida tuzilgan. U tashkilotlar va mamlakatlar o'rtasida auditorlik faoliyatining bir xil va yuqori sifatda amalga oshirilishini ta'minlashga qaratilgan. 1991-yilda IFAC xalqaro audit standartlarini ishlab chiqish jarayonini boshladi va 1994-yilda birinchi "Xalqaro audit standartlari" (ISA) to'plami nashr etildi. Bu to'plam auditorlarga muayyan prinsiplar va qoidalarni qo'llash orqali auditorlik faoliyatini amalga oshirishda yordam berishi maqsadida tuzilgan. Xalqaro audit standartlari, auditorlar tomonidan mustaqil va ob'ektiv tahlil o'tkazish, shuningdek, auditorlik jarayonlarining shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Xalqaro audit standartlarining rivojlanishi davrida ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan ko'plab yangilanishlar amalga oshirildi. 2009-yilda IFAC auditorlik standartlarini yangilash va ularni zamon talablariga moslashtirish jarayonini davom ettirdi, bu esa standartlarning sifatini oshirishga va auditorlarning malakasini yanada kuchaytirishga xizmat qildi.

Shuningdek, Xalqaro moliya hisobotlari standarti (IFRS) bilan hamkorlik o'rnatilib, audit jarayonlarida moliya hisobotlarining xalqaro talablar darajasida bo'lishi ta'minlandi. Hozirgi kunda xalqaro audit standartlari butun dunyo bo'ylab auditorlar va tashkilotlar tomonidan keng qo'llaniladi. Ular auditorlik faoliyatining sifatini oshirish, auditorlarga ishonchli va malakali xizmatlar taqdim etish, shuningdek, mijozlar va investorlar uchun moliya hisobotlarining aniqligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro audit standartlari (ISA) — auditorlik faoliyatini amalga oshirishda qo'llaniladigan xalqaro darajadagi standartlardir. Ular auditorlarga audit jarayonini qanday qilib sifatli va samarali o'tkazish, moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish va auditorlik xulosalarini tayyorlashda yo'l-yo'riq ko'rsatadi. ISAlar, shuningdek, auditning mustaqilligi, ob'ektivligi va ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Quyida ISAlarning asosiy prinsiplari jadval ko'rinishida keltirilgan:

Asosiy Prinsiplar	Tavsif
Mustaqillik	Auditorlar audit jarayonida mustaqil va ob'ektiv bo'lishlari kerak.
Ob'ektivlik	Auditorlar audit jarayonida barcha harakatlarini ob'ektiv ravishda amalga oshirishlari zarur.
Professionalizm	Auditorlar o'z malakalarini doimiy ravishda oshirib borishi va eng yaxshi amaliyotlarga amal qilishi lozim.
Tahlil qilish	Auditorlar audit jarayonida tegishli tahlil va baholashlarni amalga oshirishi kerak.
Moliya hisobotlarining aniqligi	ISAlar, moliya hisobotlarining aniqligini ta'minlash va auditorlik xulosalarining ishonchli bo'lishini kafolatlashga qaratilgan.

Mamlakatlarda xalqaro audit standartlarining qabul qilinishi va qo'llanilishi

Xalqaro audit standartlari (ISA) turli mamlakatlarda auditorlik faoliyatini boshqarish va standartlashtirish maqsadida qabul qilinadi. Har bir mamlakat o'z iqtisodiy sharoitlariga va qonunchiligiga muvofiq, ISAlarni qabul qilish va qo'llash jarayonini amalga oshiradi. Mamlakatlar orasida xalqaro audit standartlarini qabul qilish darajasi turlicha bo'lishi mumkin.

Ko'p mamlakatlar ISAlarni o'z ichiga olgan milliy audit standartlarini ishlab chiqdi yoki ularni qabul qildi. Misol uchun, ko'plab rivojlangan mamlakatlar, masalan, AQSh va Buyuk Britaniya, ISAlarni o'z milliy standartlariga mos ravishda qabul qilib, audit faoliyatini yagona tamoyil asosida amalga oshirishga intilishmoqda. Bu, auditorlarning malakasini oshirish va audit jarayonlarining sifatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Biroq, ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda xalqaro standartlarni qabul qilish jarayoni sekin kechishi mumkin. Bunday mamlakatlar o'z auditorlik

standartlarini ishlab chiqishda xalqaro tajribalarni hisobga olishga harakat qilmoqda, lekin ularning iqtisodiy va qonunchilik sharoitlari ba'zan to'siqlarni keltirib chiqaradi. Auditorlik faoliyati zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Bu faoliyatning samaradorligini ta'minlash uchun uning tashkil etilishi juda muhimdir. Auditorlik jarayoni bir nechta asosiy bosqichlardan iborat bo'lib, har bir bosqichning o'ziga xos vazifalari va maqsadlari mavjud.

Birinchi bosqich — auditorlikka tayyorgarlikdir. Auditorlar, audit ob'ekti haqida ma'lumot to'playdilar va audit jarayonini amalga oshirish uchun kerakli jamoani shakllantiradilar. Tayyorlov bosqichi auditning muvaffaqiyati uchun mustahkam poydevor yaratadi. Keyingi bosqich — audit rejalashtirishdir. Bu bosqichda auditorlar auditning maqsadlarini belgilash va jarayon davomida bajarilishi lozim bo'lgan ishlar rejasini tuzishadi. Auditorlar audit ob'ekti, moliyaviy hisobotlar va ichki nazorat tizimlari haqida chuqur ma'lumotga ega bo'lishlari lozim.

Audit ijrosi — auditorlik jarayonining eng muhim bosqichlaridan biridir. Auditorlar rejalashtirilgan ishlar asosida audit jarayonini amalga oshiradilar. Bu bosqichda moliyaviy hisobotlar tahlil qilinadi, intervyular o'tkaziladi va hisobotlarda ehtimoliy xatolar aniqlanadi. Audit jarayoni tugagach, auditorlar o'z tahlillari asosida audit xulosasini tayyorlaydilar. Ushbu xulosa moliyaviy hisobotlarning aniqligini va ishonchliligini aks ettiradi. Audit jarayonining sifatini ta'minlash auditorlik faoliyatining muvaffaqiyati uchun zarurdir. Auditorlar sifatni ta'minlash uchun malaka va tajribani oshirib borishlari, sifat nazoratini amalga oshirishlari va muntazam ravishda baholash o'tkazishlari lozim. Shuningdek, auditorlar va mijozlar o'rtasida ochiq muloqotni ta'minlash audit jarayonining ishonchliligini oshiradi. Umuman olganda, auditorlik faoliyatining tashkil etilishi nafaqat auditorlar, balki iqtisodiy sub'ektlar uchun ham muhimdir. Audit jarayonining har bir bosqichi sifatli amalga oshirilsa, bu moliyaviy hisobotlarning aniqligini oshirishga, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga va jamiyatda ishonchni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Muammolar va yechimlar

Xalqaro audit standartlariga (ISA) o'tish jarayoni turli mamlakatlarda auditorlik faoliyatini yanada takomillashtirish va moliyaviy hisobotlar sifatini oshirish maqsadida amalga oshiriladi. Biroq, bu jarayonda bir qator muammolar paydo bo'lishi mumkin. Birinchidan, xalqaro standartlarga o'tishda malakali auditorlar yetishmasligi muammosi mavjud. Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda auditorlik kasbi hali ham to'liq rivojlanmagan va auditorlar xalqaro standartlar bo'yicha yetarli ta'limga ega emaslar. Bu esa audit jarayonining sifatini pasayishiga olib keladi. Ikkinchidan, audit jarayonida ichki nazorat tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham muammolarni keltirib chiqaradi. Agar ichki nazorat tizimlari samarali bo'lmasa, auditning ishonchliligi va sifatini ta'minlash qiyinlashadi. Uchinchidan, mamlakatlar o'rtasida iqtisodiy va qonunchilik farqlari auditorlik standartlarini qabul qilishda

to'siqlar yaratishi mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlarda mavjud bo'lgan moliyaviy infratuzilma va qonunchilik tizimlari xalqaro standartlarga mos kelmasligi natijasida audit jarayonining samaradorligi pasayadi.

Mamlakatlar o'rtasidagi farqlarni bartaraf etish uchun bir qator yechimlar mavjud. Birinchidan, auditorlar uchun xalqaro standartlar bo'yicha ta'lim va malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Bu dasturlar auditorlarning malakalarini oshirishga va ularni xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi. Ikkinchidan, mamlakatlar ichida ichki nazorat tizimlarini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishi lozim. Bu, audit jarayonining sifatini oshirish va moliyaviy hisobotlarning aniqligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Uchinchidan, xalqaro auditorlik tashkilotlari va mahalliy auditorlik jamoalarining o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, moliyaviy infratuzilma va qonunchilik tizimlarini takomillashtirish uchun birgalikda ishlash zarur. Bu, mamlakatlar o'rtasidagi farqlarni bartaraf etishga va auditorlik standartlarini qabul qilish jarayonini tezlashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, xalqaro standartlarga o'tishda o'zaro tajriba almashinuvi va ilg'or amaliyotlarni o'rganish, audit jarayonining sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. O'zaro hamkorlik va tajriba almashinuvi orqali auditorlar bir-biridan o'rganib, xalqaro standartlarga muvaffaqiyatli o'tishlari mumkin.

Xulosa

Xalqaro audit standartlari (ISA) auditorlik faoliyatini global darajada standartlashtirish va sifatini oshirish maqsadida ishlab chiqilgan. Ushbu standartlarga o'tish, auditorlik jarayonini takomillashtirish va moliyaviy hisobotlarning aniqligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Auditorlik faoliyatining tashkil etilishi jarayoni bir necha bosqichlardan iborat bo'lib, auditorlar rejalashtirish, ijro etish va xulosa chiqarish kabi vazifalarni bajaradilar. Har bir bosqichda sifatni ta'minlash va nazorat qilish auditorlik faoliyatining muvaffaqiyatini belgilaydi. Biroq, xalqaro standartlarga o'tishda bir qator muammolar ham mavjud. Malakali auditorlar yetishmasligi, ichki nazorat tizimlarining samaradorligi pasayishi va mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy va qonunchilik farqlari auditorlik jarayonini murakkablashtiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim va malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish, ichki nazorat tizimlarini rivojlantirish va mamlakatlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro audit standartlariga o'tish jarayoni auditorlik faoliyatining sifatini oshirishga, moliyaviy hisobotlarning aniqligini ta'minlashga va iqtisodiy barqarorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon davomida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etish uchun muayyan chora-tadbirlarni amalga oshirish va o'zaro tajriba almashinuvi orqali auditorlar o'z malakalarini oshirishlari muhimdir. Barcha ushbu tashabbuslarning amalga oshirilishi, auditorlik faoliyatining ob'ektivligini va ishonchliligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. IFAC (International Federation of Accountants). (2020). The Role of Professional Accountants in Business: A Guide for Professional Accountants.
2. KPMG. (2021). Audit and Assurance Services.
3. Hayes, R., Dassen, R., Schilder, A., & Wallage, P. (2014). Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing. Pearson.
4. Mason, J. (2016). Fundamentals of Auditing. Cengage Learning.
5. International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI). (2017). INTOSAI Standards for Audit and Accountability.
6. Cohen, J., & Sayag, G. (2010). The Effect of Internal Auditing on Earnings Management. *Journal of Business Finance & Accounting*, 37(9-10), 1052-1078.
7. Johnson, D. & Kumerov, B. (2020). Audit Practice in Transition Economies: Challenges and Opportunities. Cambridge University Press.
8. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2022). "Xalqaro audit standartlarini joriy etish bo‘yicha amaliy qo‘llanma". Moliya va Auditorlik jurnali.
9. Narziyev, H. (2023). "O‘zbekistonda auditorlik faoliyatining rivojlanish istiqbollari". Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari va audit konferensiyasi materiallari.
10. Tan, S. & Takibayev, A. (2019). "The Impact of International Standards on Auditing in Emerging Markets". *Journal of Accounting and Economics*, 48(2), 213-229.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 20-avgustdagi PQ-5236-sonli qarori. "Auditorlik faoliyatini takomillashtirish va xalqaro audit standartlarini joriy etish chora-tadbirlari". Lex.uz.